

ELX: L'AIGUA DE L'ALCORAIÀ

Jaime J. FRAU VICENTE
IES Cayetano Sempere (Elx)

Elche, 7 de Agosto de 1901

Nuestro alcalde actual, Don Tomás Alonso, es trabajador, incansable y mira con verdadero interés todo lo que tienda a mejorar esta Ciudad. Se está terminando el hermoso paseo trazado hace tiempo en la plaza del Doctor Campello, cerrándola con airoso enverjado de hierro y grandes puertas, se trabaja también en la instalación de acueductos y fuentes para dotar la población de agua de la Alcoraya, mejoras que se inaugurarán en las próximas fiestas.¹

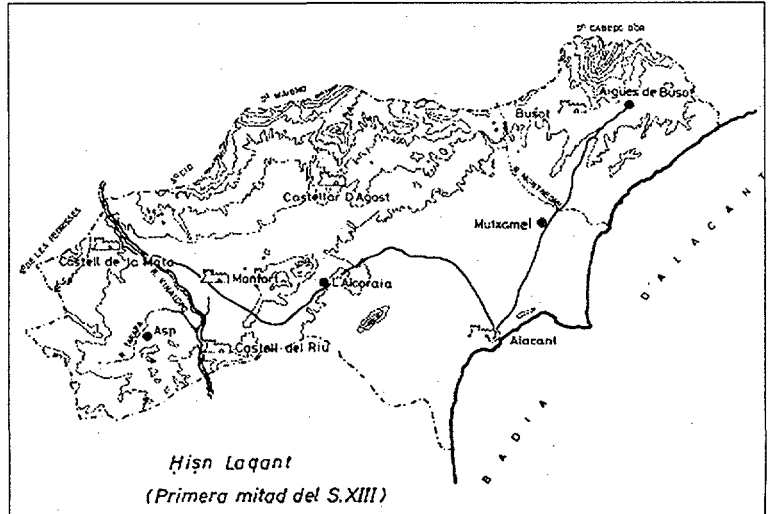
Amb les paraules precedents va veure el fet de la propera arribada de l'aigua potable de la veïna partida alacantina de l'Alcoraia² l'historiador i cronista Pere Ibarra, que va viure el procés dels inicis de la modernització d'Elx a cavall entre els segles XIX i XX.

En aquestes línies presente el resultat d'un temps que he dedicat a esbrinar com van ser aquells començaments, a banda de deixar testimoni de les romanalles que queden de la construcció de la canalització, encara avui dia, des de l'Alcoraia fins a Elx, gràcies al treball de camp que he desenvolupat comptant amb l'amable col·laboració de molts veïns de la zona.

Em vaig interessar per la procedència de l'aigua i el conducte que la portava fins a Elx, com també per la seua distribució en la població i les vicissituds que va suportar aquest servei a conseqüència de la remodelació de la plaça del Salvador a l'estiu del 2002, amb la construcció de l'Alcoraia, en aquest cas amb una destinació ornamental. Amb aquesta idea i durant un passeig «a poqueta nit» d'un dia d'estiu em vaig trobar José Vicente Tarí, amb qui vaig participar en una improvisada tertúlia i li vaig manifestar, entre altres temes, el meu interès perquè em contara algun dels seus records sobre el transport de l'aigua de l'Alcoraia. Entre els seus records estava l'existència dels dipòsits de l'aigua de l'Alcoraia a Elx.

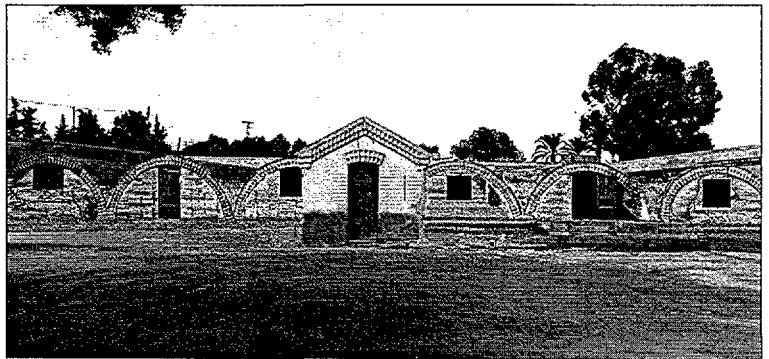
¹ Pere IBARRA RUÍZ, «La Festa» de Elche», *Las Provincias*, València, 9-VIII-1901, reproduït en *Nueva Illice*, Elx, 3-X-1920 (*apud* <http://www.lafesta.com/portal.htm>).

² Encida GARCÍA GARIJO, «La Alcoraya: Un espacio agrícola y vial», *Shark al-Andalus*, 4 (1987), p. 153-154: «se sitúa en el camino que une Alicante con Aspe (más exactamente el Castillo del Río, situado a unos 3 kilómetros de Aspe) que formaba parte del camino natural que unía Valencia con Murcia, integrada en la Vía Augusta, a través del itinerario Antonino [...] se trata de un nombre árabe o arabizado ya que al estar precedido del artículo /al/ así nos lo indica [...]. Sobre la etimología del topónimo tenemos varias interpretaciones, entre las que destaca la que lo da un origen bereber. [...] Otra lectura del topónimo que creemos es la correcta, sitúa su origen en un nombre común árabe. Este nombre a su vez tendría dos posibles interpretaciones: una como el diminutivo *Alqarya*, cuyo significado sería el de «pequeña población agrícola» y un segundo como la palabra árabe *Qari'a* que precedida del artículo /al/ se convierte en *Al-Qāri'a* y cuyo significado es el de «centro de una calzada». El diminutivo de esta palabra es también *Al-Quarayif'a*, teniendo el sentido de «centro de una calzada pequeña o desviación de otra que se considera principal».

Mapa s.XIII Hisn Laqant (www.terra/personal/jgonzalv/Historia.htm).

L'endemà, després d'una ràpida visita als dipòsits, facilitada per Felipe Córdoba (empresari de la fàbrica de motles ubicada en els annexos de la conducció, constituïts per l'habitatge del guarda i el magatzem de recanvis de la conducció i dels dipòsits mateixos) i guiada per Luis Massó, treballador d'aquesta empresa i ben informat del valor d'aquesta construcció, vaig prendre consciència de la importància que tenia que els veïns d'Elx conegueren la seua existència, la seua localització i la seua significació. A causa d'això vaig fer l'article «Els dipòsits d'aigua de l'Alcoraia», publicat en el diari *La Verdad* el 22 de setembre de 2002,³ amb la intenció d'aconseguir que aquesta obra de la història de l'aigua a Elx no es perdera.

Vista general dels dipòsits.

³ Jaime J. FRAU VICENTE, «Els dipòsits d'aigua de l'Alcoraia», *La Verdad*, Múrcia, 22-IX-2002.

Tant de bo aquestes línies servesquen per a reclamar l'atenció de les autoritats envers les obres que es van realitzar a la fi del segle XIX i el començament del XX, perquè en mantinguen l'estructura que va portar l'aigua des de l'Alcoraia: la conducció i els dipòsits. Però vegem com es va iniciar aquest camí de modernització del servei de l'aigua potable a Elx.

ELS INICIS: THE ELCHE WATER WORKS C^o LTD

A començaments del 1899, quan Espanya acabava de perdre Cuba, Anglaterra estava en ple auge de la seua política d'exportació de capitals. Des de feia uns 18 anys, una companyia de procedència anglesa, The Alacant Water Works C^o Ltd., s'havia fet càrrec de l'explotació del servei de subministrament d'aigua des de la partida alacantina de l'Alcoraia fins a Alacant. Aquest s'havia iniciat el 1880 per Carlos d'Aguilera, marquès de Benalua.

Quan el municipi alacantí va buscar subministrament en els pous de Saix i es va municipalitzar el servei,⁴ sorgeix The Elche Water Works C^o Ltd.,⁵ que inicia les gestions per a realitzar el mateix treball que la seua predecessora, però amb el municipi il·licità, sempre tan necessitat del preat líquid.

Així es pot comprovar com el 25 de maig de l'any 1899, el representant de l'empresa a Espanya, Juan Llacera i Garrido, presenta de manera oficial, davant l'Ajuntament Constitucional d'Elx, la sol·licitud de desenvolupar el projecte que, després de l'estudi de viabilitat realitzat per l'arquitecte Manuel Chápuli Guardiola, proposa la companyia esmentada.⁶

Es pot deduir que hi ha hagut un treball anterior de valoració, ja que en la premsa del moment s'inclou informació des de començaments d'aquell any. Sembla que els inversors anglesos volen tenir el negoci ben subjecte i plantegen l'assumpte com que és el poble d'Elx qui sol·licita que s'ocupen de la instal·lació de la conducció i la prestació del servei.⁷ Aquesta feina va haver de dur-se a terme malgrat que dies més tard s'informava en la premsa de la tasca realitzada pels redactors, encara que s'ignorava si s'havia cursat.⁸

Es van haver d'iniciar els treballs abans que es tramitara la sol·licitud oficial, que, com hem vist, es va presentar el 25 de maig davant l'Ajuntament Constitucional d'Elx.⁹

Quan es fa la presentació de la sol·licitud oficial, l'Ajuntament se'n fa coneixedor en la sessió ordinària de 10 de juny, data en què es proposa la constitució d'una comissió especial per a l'estudi de les exigències de la companyia anglesa i de les contrapartides preteses pel municipi. Aquesta comissió especial va haver d'estudiar el cas amb

⁴ AD, *Aguas de Alicante. 100 años*, Alacant, 1999.

⁵ Veg. annex 1: inscripció en el Registre Mercantil d'Alacant de The Elche Water Works C^o Ltd.

⁶ AHME, Lligall 7, Document 43.

⁷ AHME, PH-14. *El Pueblo de Elche*, Elx, 4-1-1899.

⁸ AHME, PH-14. *El Pueblo de Elche*, Elx, 20-1-1899.

⁹ AHME, PH-14. *El Pueblo de Elche*, Elx, 12-III-1899.

celeritat, perquè en la sessió següent, la del 17 de juny, ja van presentar la seua valoració.¹⁰ Pel significat que conté allò que s'ha expressat en l'esmentada comissió, com també per l'acord a què s'arriba i es proposa l'obligació de l'Ajuntament amb la companyia anglesa i d'aquesta amb el municipi, preferesc deixar a la interpretació del lector l'«avantatge» dels negocis del municipi i dels inversors anglesos, i presente literalment el que arreplega l'acta citada:¹¹

informe emitido por la Comisión nombrada por el Ayuntamiento en sesión de 10 del corriente mes acerca del escrito presentado por don Juan Llacera Garrido en representación de la Sociedad Explotadora de las aguas de la Alcoraya, solicitando el apoyo de la Corporación para el viaje a esta ciudad de las referidas aguas.

Abierta la sesión se dio cuenta seguidamente de dicho informe que a la letra dice:

La Comisión que suscribe ha estudiado detenidamente la autorización que como representante de los dueños de las aguas de la Alcoraya solicita don Juan Llacera Garrido vecino de Madrid para contribuir al mejor abastecimiento de las aguas potables de esta población y considerando dicho proyecto sumamente beneficioso para la misma, ya que con él se asegura la abundancia de aguas aun en las épocas en que por las deficiencias de la tubería que hoy conduce las propias del Ayuntamiento, se carece de estas, originándose serios conflictos por la falta de tan indispensable elemento y sin que ello pueda significar el abandono de estas, entiende que debe accederse a dicha pretensión obligándose el Ayuntamiento con la citada empresa:

PRIMERO: A concederle el uso gratuito para la conducción, de los terrenos, vías, plazas y calles propiedad del Municipio por el tiempo que dicha empresa o sus representantes o derecho-habientes los necesitaren.

SEGUNDO: A eximir el servicio de todo impuesto o recargo municipal durante el tiempo que se preste.

TERCERO: A amparar en todo tiempo a los dueños de las aguas de la Alcoraya, conducidas a Elche en el disfrute tranquilo y absoluto del servicio del suministro de las aguas a la población y particulares, no consintiendo ni autorizando el disfrute exclusivo de toda otra empresa dedicada al mismo objeto, sin que esta indemnizara a aquella de los gastos de conducción y distribución y de los perjuicios que indudablemente sobrevendrían a dicha empresa de las aguas de la Alcoraya, tanto por los rendimientos que dejará de percibir, como por el menosprecio de su caudal de aguas imposible de destinar al abastecimiento de otra población limítrofe.

CUARTO: A promover el debido expediente para declarar el proyecto de utilidad pública.

La empresa se obligará con el Ayuntamiento:

¹⁰ AHME, a-190. Sessió ordinària de 10 de juny 1899.

¹¹ AHME, a-190. Sessió de 17 de juny 1899.

PRIMERO: *A conceder y colocar gratuitamente una acometida de sus aguas en el Hospital de Caridad de esta ciudad y otra en la Casa Ayuntamiento para el uso exclusivo de estos establecimientos.*

SEGUNDO: A regar con dichas aguas los árboles que el Ayuntamiento disponga plantar en sitios próximos a la instalación de las fuentes o kioscos para la venta de agua.

TERCERO: *Y a dejar las vías públicas en el mismo ser y estado que las recibió la empresa si en alguna ocasión decide levantar las tuberías.*

El Ayuntamiento no obstante acordará lo que estime más conveniente Elche doce de junio de mil ochocientos noventa y nueve M. Sánchez José Tarí Gaspar Meléndez.

El suport a aquesta proposta degué ser molt ben vist per la majoria dels edils, i sembla que, arreplegant el sentiment general, Manuel Gómez Valdivia –prohom de la política local, que va arribar a ser governador civil de la província de Castelló– manifestà amb entusiasme:

la sociedad propietaria de las aguas de la Alcoraya es merecedora del apoyo y protección moral que solicita puesto que se trata de una mejora de positivos resultados para esta población que siempre escasea de aguas, de realizarse el proyecto ha de ser en época no lejana transformando su aspecto de hoy con la instalación de fuentes en sitios céntricos de todos los barrios de la misma embelleciéndola a la vez con el arbolado que junto a ellas seguramente acordará en su día colocar el Ayuntamiento y dejando por completo los conflictos frecuentes en épocas de estío cuando el pueblo padece escasez de aguas potables [...].

[...] por unanimidad fué aprobado el informe de la Comisión acordando además poner esta resolución en conocimiento del solicitante señor Llaceras a los efectos oportunos.¹²

La Companyia realitzarà un projecte i exigirà la defensa de la seua inversió amb el suport oficial, el qual se li dóna. Això no obstant, els propietaris de les terres per on passarà la conducció no semblen estar-ne molt convençuts, i Juan Llacera, després d'intentar arribar a un conveni amb els veïns, que potser no fou del gust d'aquests,¹³ es va trobar amb la necessitat de presentar una sol·licitud d'intervenció de l'Ajuntament, en termes conciliadors, per resoldre el problema.¹⁴

La solució va arribar, d'una manera o d'una altra. La veritat és que en l'escriptura de compravenda de terrenys, a la partida de les Salades, de Teresa Navarro que ven a Luís Bonmatí, s'inclou la clàusula següent:

1. [...] situada en el partido de las Saladas, de este término municipal; lindantes por el Norte, con tierras del Señor Conde de Torrellano; por el Sur y oeste con las de Asunción Navarro [ger-

¹² AHME, a-190. Sessió de 17 de juny.

¹³ AHME, PH-14. *El Pueblo de Elche*, Elx, 21/29-i-1900.

¹⁴ AHME, a-191.

mana de la venedora?] [...] Esta finca está cruzada por dos cañerías subterráneas, una para el agua de la Alcoraya y otra para la mina de Polioli, viniendo obligados los adquirentes a respetarlas, así como los demás derechos adquiridos[...].¹⁵

Amb això s'eleva a dret de pas de la canonada esmentada, a perpetuïtat.

Mentrestant, Elx seguia abastint-se de les aigües que, el 1789, el bisbe Tormo va fer arribar des de la font de Barrenas, fins al municipi d'Asp, a través d'una conducció que presentava, a pocs anys de la seua construcció, deficiències que ocasionaven pèrdues, tal com ho indicava Antonio Josef Cavanilles.¹⁶

Aquest deteriorament de la conducció continuava a començaments del xx, una situació a greujada sovint per les grans sequeres, com va ser la que es va suportar durant els primers mesos de l'any 1900.¹⁷ Els treballs de la conducció de les aigües des de l'Alcoraia no s'han conclòs, la qual cosa provoca que, encara que la font de Barrenas brolle abundantment, el mal estat de les conduccions evite el subministrament a la ciutat de manera suficient i regular. Tan greu va ser la situació de sequera aquell any, que el Sr. Llacera, al costat de la sol·licitud d'intervenció davant els propietaris, ja referida, inclou una generosa oferta als habitants d'Elx, i els ofereix, gratuïtament, l'aigua del brollador a tots els veïns que vulguen servir-se'n, amb l'única condició d'haver de fer-se amb els mitjans per a conduir-la. Aquest oferiment ompli de satisfacció els edils i se'n fa general el coneixement a través d'un edicte.¹⁸

¹⁵ Segons escriptura cedida pel Sr. Antonio Bonmati Piñol, fill del comprador, a l'autor.

¹⁶ Antoni J. CAVANILLES, *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, vol. II, Madrid, 1795 (ed. facsímil Artes Gráficas Soler, València, 1972, § 194 i 195).

¹⁷ AHME, PH- 14. *El Pueblo de Elche*, Elx, 17-vi-1900.

¹⁸ AHME, a-191, sessió ordinària de 4 d'agost de 1900.

Abeurador municipal al Pont Vell. Cortesia de Josefina Alonso.

Depòsits en el brollador l'Alcoraia.

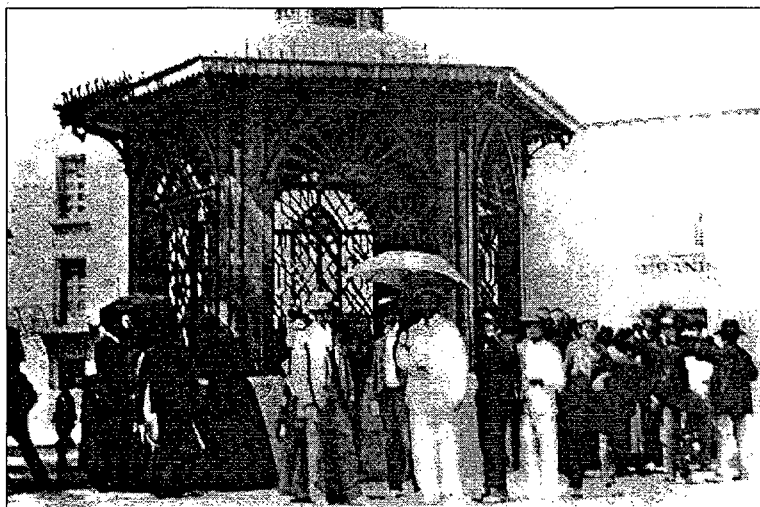
La construcció va haver de continuar amb el ritme previst i les disposicions municipals van anar avançant pel que fa a la instal·lació dels *alcoraies* (quioscos de venda d'aigua de l'Alcoraia), facilitant la seua col·locació, d'alguna manera, estratègicament, de cap a cap de la ciutat, segons la proposta de la Comissió d'Ornament i Obres de l'Ajuntament. Així, s'autoritzen els llocs següents: a la plaça de la Mercé, on ja existia una font pública, es va acordar que fóra traslladada a càrrec de la Companyia fins a la plaça de Santa Isabel, darrere de Santa Maria i al costat de la Calaforra, a fi que en el seu lloc s'instal·lara el bonic quiosc de l'Alcoraia, que ja havia estat instal·lat a la plaça de la Constitució d'Alacant. Altres llocs autoritzats van ser: la plaça de Menéndez Pelayo (plaça de Dalt o de la Fruita), la plaça del Salvador i a la del Raval de Sant Joan i, finalment, un altre a l'esquerra del pont, això és, a la plaça d'Anselmo Clavé. El 1927 es va canviar la font de la plaça Menéndez Pelayo al lloc conegut com La Peña, situat en la confluència dels carrers Reina Victòria i Jorge Juan. Al Sr. Llacera se li va donar permís per a construir-ne quatre, a curt termini, als punts indicats, i el cinqué, quan ho considerara oportú, en un futur.¹⁹

A mesura que s'acostava el moment previst de la inauguració, les notícies, tant oficials com de premsa, es multipliquen; d'una banda, es demana que no s'oblidi l'atenció de les fonts públiques del municipi²⁰ (els *bàcils*, en llenguatge popular), i d'una altra banda, es comunicava la instal·lació de les canonades a l'interior de la ciutat (la Corredora, el Salvador, Solars, etc.) i dels quioscos de les fonts. També va haver-hi queixes perquè, encara que s'havia establert que es deixaren en perfecte ús els carrers després de la col·locació de les canonades, o que les rases estigueren obertes el menor temps possible, això no sempre va ocórrer així.²¹

¹⁹ AHME, a-192, sessió ordinària de 23 de febrer de 1901.

²⁰ AHME, PH-15, *El Pueblo de Elche*, Elx, 24-iii-1901.

²¹ AHME, PH-15, *El Pueblo de Elche*, Elx, 7-vii-1901.

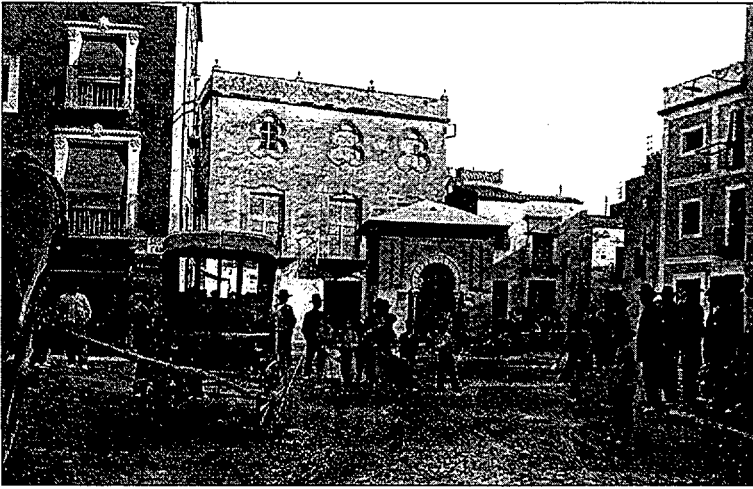
Alcoraia de la plaça de la Mercé al poc temps de la seua inauguració.
Cortesia de Josefina Alonso.

Bàsil (bací) al cantó del "Dum-Dum".
Col·lecció vídua del Sr. Antonio Martínez.

²² AHME, PH-176. Articles publicats per Pere Ibarra en *Las Provincias* i reproduïts en *Nueva Illice* el 19/27-m-1915.

El 15 d'agost de 1901, després de la coronació de la Mare de Déu de l'Assumpció, s'inaugura la conducció i el servei amb un acte protocolari que es desenvolupa a l'Alcoraia de la plaça de la Mercé.²²

Alcoraia plaça de Menéndez Pelayo, 1913. Facsímil Gráfica Punt i Ratlla.

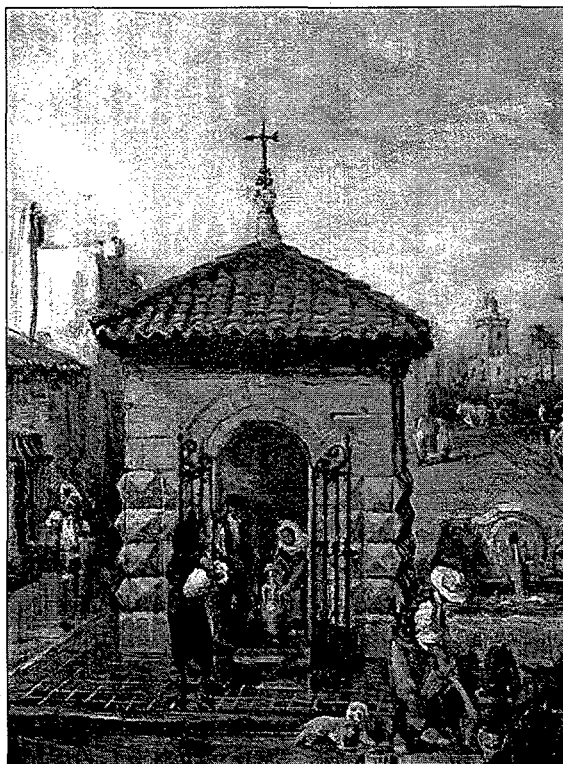

Alcoraia plaça de Salvador començaments s. xx. Pintura per al calendari de transports "La Ruta Ibèrica" d'Eduardo Rodriguez Samper.

Facilitada per Josefina Alonso.

Referències al servei, en trobarem poques en els pròxims anys, i, generalment, seran crítiques amb les actuacions de la Companyia, que, entre altres actuacions, proposa canviar algun dels acords inicials, com era servir l'Hospital de Caritat i, a canvi, oferir el reg de la Glorieta del doctor Campello.²³ De forma breu deixaré constància d'algunes referències que Pere Ibarra va plasmar en els seus índexs:

²³ P. IBARRA RUIZ, *Índices*, vol. V.

Alcoraia La Peña. Pintura per al calendari de transports
"La Ruta Ibèrica" d'Eduardo Rodríguez Samper.

5 de agosto de 1910: Escasez de agua potable. La compañía pide al Ayuntamiento no regar las plazas de la Glorieta y la Merced.

28 octubre 1910: agua de la Alcoraya para extinción de incendio.

5 de julio de 1911: Suspende el riego de la Glorieta por escasez.

La premsa, molt present amb el que ocorria a Elx en aquella època, com ja hem vist, no deixa tampoc de manifestar la seua crítica amb determinades actuacions de la Companyia, sobretot quan afecta les classes més humils que, davant la sequera o el mal funcionament de les fonts públiques del municipi, es veuen obligades a anar a l'Alcoraia més pròxima a casa, i a pagar el preu establert.²⁴ Que lluny estava aquella oferta generosa de 1901 davant de la sequera, no?

Però arriba el 1915, a Europa està produïnt-se un fet de greu transcendència, la Primera Gran Guerra. Anglaterra, França, Alemanya, els Estats Units, Rússia/URSS, etc. es debaten en els camps d'Europa central. Alguna cosa passa amb l'interès dels anglesos que van constituir The Elche Water Works, C^o. Ltd.: la Companyia està en venda! En els

²⁴ AHME, PH-8. *La Industriay el Pueblo*, Elx, 27-v-1905.

primers dies d'aquell any, es posa en coneixement de l'Ajuntament una cosa que era *vox populi*, i es presenta una moció que subscriuen diversos regidors en què s'interessaven pel fet.²⁵ Una vegada coneguda la situació, es nomena una comissió per estudiar la viabilitat de la compra per part del municipi, ja que es reconeix que és beneficiós per als interessos generals del veïnat. En aquesta comissió figurarà el popular i estimat pel poble, Sr. Vicente Sansano Fenoll, el *Sansanet* de les cançons de fil i cotó. Uns dies després, el Sr. Sansano informava, com a component de la comissió especial, que s'estaven realitzant les gestions que se li van confiar, i estava convençut de poder presentar, en breu, la forma de portar-ho a la pràctica, sempre que el veïnat responguera a la crida que es faria per a la subscripció d'accions.²⁶

A finals del gener, l'alcalde es reuneix amb un representant de l'empresa de les aigües de l'Alcoraia, que li manifesta que «es cierto que están en venta». Persones distingides de la població (industrials, comerciants i propietaris) i la premsa reben una invitació de l'alcalde acompanyada de les bases per a un emprèstit per a la compra de les aigües de l'Alcoraia.²⁷ El setmanari *Nueva Illice* publica la relació de propietats de les aigües de l'Alcoraia per a l'emprèstit, i es fa ressò de l'escassa assistència «tanto de concejales como de invitados». El més interessant és la relació de propietats que es pretenia transferir i que, pel seu indubtable valor documental, transcriu:

Relación de terrenos y materiales a adquirir por el Ayuntamiento con las aguas: 5.000 tahullas de tierra en la S^a de la Alcoraya, donde está el nacimiento; 1 depósito en la Alcoraya, capaz para 3.000 metros con una casa para el guarda. (nueva); otra casa para el guarda; una casa lavadero; una fuente para el servicio de la Partida; 42 pertenencias mineras; 14 kilómetros de tubería desde el nacimiento hasta el depósito, de 10 centímetros de interior; 1 depósito capaz para 1.700 metros; 1 casa para el guarda; 3 kilómetros de tubería desde el depósito a la población de 12 centímetros de interior; Red interior de la población, de 10 centímetros los ramales principales, y de 5 las secundarias; 5 kioscos o fuentes públicas; 115 contadores pequeños; 2 contadores grandes; unos 1.500 metros de tubería para repuestos varios calibres, llaves, etc.; el terreno por donde pasa la mayor parte es propiedad (del Ayuntamiento) y lo demás se tiene establecida la servidumbre de paso a perpetuidad.²⁸

La comissió es va encarregar de redactar el projecte de pressupost per a aconseguir els fons destinats a l'adquisició de les aigües de l'Alcoraia, es va presentar i va ser aprovat per unanimitat.²⁹

El resultat de la proposta, no obstant això, va ser negatiu, ja que es van subscriure molt poques obligacions. Davant aquest desinterés de la població, es proposa que es desistisca d'aquest propòsit. Així es manifesta i s'arplega a través de paraules que tradueixen el dolor de qui ha

²⁵ AHME, a-213. Sessió de 20 de gener de 1915.

²⁶ AHME, a-213. Sessió de 24 de gener de 1915.

²⁷ AHME, PH-176. *Nueva Illice*, Elx, 19-iii-1915.

²⁸ AHME, PH-176. *Nueva Illice*, Elx, 27-iii-1915.

²⁹ AHME, a-213. Sessió ordinària de 7 d'abril de 1915.

posat il·lusió en el projecte (el senyor Vicente Sansano, potser?) i que es troben carregades de consternació:

aunque era sensible y doloroso hacer manifestación pública y solemne de que el vecindario no sentía entusiasmos por la mejora que supondría la adquisición de dichas aguas y no prestaba el apoyo y cooperación bastante para ello, proponía se desistiera de tales propósitos, haciéndole saber al representante de la Empresa propietaria, dando por terminada toda negociación de compra desde este momento, acordándolo así el Ayuntamiento.³⁰

En els primers mesos de 1918 s'informarà que l'empresa de les Aigües de l'Alcoraia té nous amos, i... són il·licitans! La nova societat està formada per Manuel Gómez Valdivia, advocat; Vicente Sansano Fenoll, propietari; Leopoldo González Serrano, industrial; i la Societat Mercantil Col·lectiva «Hijos de Viuda de J. Macià».³¹

Aquest fet, però, no porta la tranquil·litat a molts il·licitans, ja que des del primer moment es produeixen problemes sense parar. Com es demostrarà una vegada més, la premsa local posarà damunt la taula la pre-

ocupació dels il·licitans.

La Gran Guerra encara continua... el ferro té bon preu... Se sap que els nous amos desitgen alçar la canonada de fossa per a substituir-la per una altra de ciment, i això genera, com a mínim en una certa part de la població, preocupació pel futur del servei.³²

Des de les pàgines de la premsa es torna a convidar que un nombre d'il·licitans «grande o pequeño, que sienta el amor patrio con toda la grandeza que debe sentirse, adquiera las aguas de la Alcoraya y después, pensar en la municipalización» (*sic*).

Durant setmanes s'aniran publicant una

Aqüeducte per damunt d'un abarrancament.
Camí de Salades.

³⁰ AHME, a-213. Sessió de 28 de maig de 1915.

³¹ Registre de la Propietat núm. 2 d'Elx.

³² AHME, PH-4. *La Libertad*, Elx, 7-iv-1918.

sèrie d'informacions preocupants respecte del futur de l'aigua de l'Alcoraia, des que va fer-se càrrec de la seua gestió el grup esmentat d'il·licitans. En alguns moments, els comentaris arriben a ser agressius o, si més no, mostren certes reticències envers la bona disposició d'aquests, que, en reiterades ocasions, han d'eixir a la tribuna pública a exposar els seus punts de vista pel que fa a la seua gestió.

De manera resumida, exposaré el procés seguit per aquests fins al moment en què els ànims es troben alterats davant la notícia del canvi de la canonada. Els nous propietaris compren els terrenys i les mines on naixen les aigües, que estaven quasi venudes a una certa empresa alacantina. Les ofereixen al poble i ningú no hi presenta cap proposició. Comencen aleshores a estudiar amb criteri mercantil i descobreixen que hi ha una pèrdua de més de quaranta pessetes diàries (pessetes de 1918). Es comprova que del depòsit d'Altavix ixen 2.000 litres, per exemple, i només se'n recapta l'import de 1.000. Arriben a la conclusió que si els consumidors paguen allò que s'ha consumit és que hi ha una pèrdua per filtració.

D'altra banda raonen que l'aigua de l'Alcoraia no és imprescindible per a la vida d'Elx, ja que en les fonts públiques es recapten de dos a tres pessetes diàries (el preu del cànter és de 5 cèntims inicialment) i els dos-cents abonats no són excessius per a una població com Elx (en aquells moments té una població aproximada de 30.000 habitants). Pel fet que alçar la canonada de ferro no presentarà un problema social, és raonable que els amos prenguen les seues mesures per a evitar les pèrdues: «Los propietarios actuales jamás, jamás y jamás venderán el mencionado líquido a otro pueblo. Así nos han autorizado a decirlo» (*sic*), conclou el setmanari.³³

El tema es va considerar d'indubtable interés públic i l'alcalde es va entrevistar amb els propietaris, i amb una «comisión de comerciantes, industriales y propietarios», i d'aquestes gestions es va informar en sessió municipal,³⁴ en què es va puntualitzar que aquesta Societat havia comprat les aigües sense objecte de lucre i només perquè no isqueren d'Elx. Van publicar un full en què les oferien al poble durant un període de temps que va transcórrer sense que ningú manifestara el propòsit d'adquirir-la. Com que no desitjaven tenir pèrdues, van contractar la venda de la canonada de ferro per a substituir-la per una altra de ciment i així poder aprofitar, en benefici del públic, tota l'aigua que raja del brollador, i millorar el negoci des del punt de vista econòmic, perquè, encara que no produïra guanys, tampoc ocasionara pèrdues.

Per concloure la polèmica que, d'una banda, segons l'opinió dels propietaris, els perjudica en els seus interessos econòmics, i d'una altra banda, pot danyar els interessos dels usuaris, ixen aquells a la premsa i aporten les seues raons, que coincideixen amb el que han exposat

³³ AHME, PH-4. *La Libertad*, Elx, 11-viii-1918.

³⁴ AHME, a-216, sessió ordinària de 14 d'agost de 1918.

anteriorment, encara que aclareixen, tal vegada amb dades fictícies, la realitat econòmica de l'empresa:

La Alcoraya ingresa entre 9.000 y 10.000 Ptas. al año y tiene un gasto de 15.000 Ptas. Es necesario hacer viable el negocio.

Nos parece viable vender la vieja cañería de hierro y sustituirla por cemento armado.

La venta por 150.000 Ptas. nos permite substituir por 92.000 Ptas. según contrata y hacer obras urgentes en los manantiales. Evitar pérdidas y posible abaratamiento del precio del agua, y mejorar su distribución.³⁵

El senyor Gómez Valdivia, pel tarannà de les paraules, sembla que molest, conclou:

si las aguas son una necesidad pública su dominio debe ser del común, deben participar todos [...] y si se estima como un negocio particular, lo menos que nosotros podemos hacer es pedir para nuestros intereses, el mismo respeto que guardamos a los demás [...].³⁶

LA PLOMA D'AIGUA DE L'ALCORAIÀ

Quan, en la relació per a l'emprèstit s'esmenta la «red interior de la població, de 10 centímetros los ramales principales, y de 5 los secundarios; 5 kioscos o fuentes públicas; 115 contadores pequeños»; i els nous compradors parlen de «doscientos abonados», em plantege la qüestió que existesca subministrament domiciliari.

Inicie una nova línia de recerca d'informació i la casualitat es troba al meu costat, d'una manera tal que en l'autobús coincidesc amb dues senyores majors que anaven parlant en «valencià d'Elx», i els vaig preguntar si recordaven alguna cosa de «l'aigua de l'Alcoraia». Una d'elles, de seguida, em va dir, «sí, els rics tenien ploma d'aigua» i va insistir, «tenien un *grifo* en sa casa de l'aigua de l'Alcoraia». Vaig deduir que si existien els «abonados» i tenien una aixeta a casa seua, *la ploma d'aigua* era un contracte de subministrament.

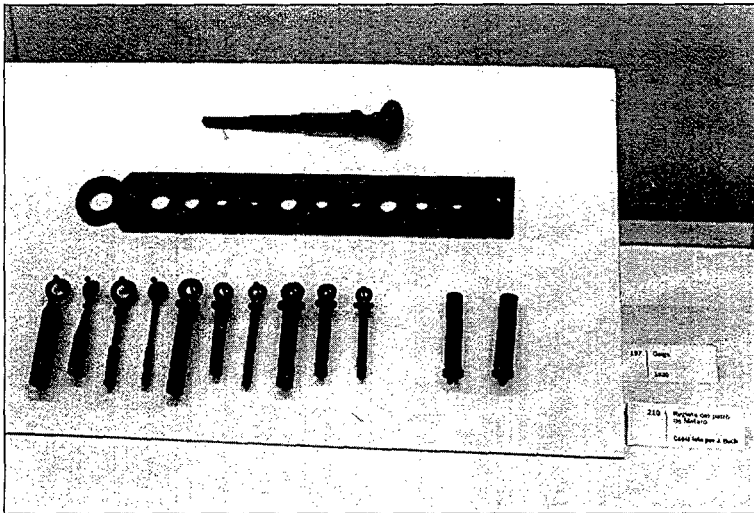
Em vaig posar a investigar amb més criteri i abraçant des de l'*Espasa*, fins a coneguts i les últimes tecnologies, i així vaig trobar informació sobre *la ploma d'aigua*. Des de la definició de l'*Espasa*: «Unidad de medida para medir y aforar las aguas y cuya equivalencia varía mucho según el país. [...] la que se declaró oficial en 1820 y es la que se usa en la actualidad es la pluma de Mataró equivalente a 8,44 m³ en veinticuatro horas», fins a la informació de caràcter pràctic que vaig trobar en internet, per recomanació del meu amic Juan Salvador (Riegos El Progreso), i que em va facilitar posar-me en contacte amb el Sr. Feliu Novell, director del Museu de La Mina Vella, de Vilassar de Mar (prop de Mataró), el qual, amablement, em va remetre una valuosa informa-

³⁵ AHME, PH-71. *Nueva Illice*, Elx, 1-ix-1918.

³⁶ AHME, PH-4. *La Libertad*, Elx, 15-ix-1918.

ció sobre el concepte i l'ús pràctic que, en aquella població, avui dia, continuen donant-li. Per l'interés de la informació incloc part de la que em va facilitar el Sr. Novell:

3.2. Les Plomes: L'aigua sempre ha estat un recurs escàs en la nostra comarca, és per això que ja des de ben antic es van establir unes mesures oficials, força exactes, per poder repartir-la entre tothom. [...] L'Ajuntament de Mataró, al llarg de la seva història, establí un total de quatre plomes diferents; la ploma d'oca, la de 1771, la de 1817 i la del 1820. Aquesta última és encara la que utilitza Mina Vella per a mesurar els litres diaris que corresponen a cada soci.³⁷

Galgues de la Ploma de Mataró.
Museu de la Mina Vella de Vilassar de Mar (Barcelona).

Però quin era el contracte subscrit entre les parts en *la ploma d'aigua de l'Alcoraia*? El rastreig per a localitzar el document va resultar infructuós davant d'una de les actuals propietàries dels depòsits, motiu pel qual vaig haver de recórrer a preguntar a coneguts que podien haver tingut *la ploma d'aigua*. Molts reconeixien haver-la tinguda i alguns em van fer abrigar esperances que, entre documents antics, podien tenir-la, i per fi, la meua amiga Magdalena Campello em va telefonar un dia i em va dir que tenia la fotocòpia d'una d'aquestes, perquè el posseïdor la guardava amb molta estima. Vaig poder comprovar que la seua data era posterior a la compra de la Companyia pels il·licitans, ja que estava datada el 1921.

Tan sols uns dies després, una altra amiga, Fina Pérez –de la Cafeteria Royal– em va facilitar el telèfon de la Sra. Victòria Sánchez, que li havia

³⁷ Feliu NOVELL ANDINYAC, *Guia del Museu de la Mina Vella* (inèdit).

comentat que era propietària d'una ploma. Ràpidament em vaig posar en contacte amb aquesta senyora, que amablement, em va facilitar tenir a les meues mans el document i, a més, me'n va lliurar una còpia completa. Encara que era anterior al primer, datat el 1920, tampoc era de l'època de la gestió pels anglesos.³⁸

Agua de la Alcoraya Recibo núm. 24

PLUMA de alquiler N.º 45

Instalada en Joaquín Costa 15
D. Louí Candela Enclaper
ha satisfecho la cantidad de quin pesetas
por el agua suministrada durante el mes de la fecha.
Elche 21 de Octubre 1962
El Administrador,
Francisco Candela

Son Pesetas 150

Rebut de "ploma d'aigua de l'Alcoraia". Facilitat per Francisco Candela.

A banda de les dades personals, els documents eren idèntics i en el seu text ens aclareix una mica sobre el seu funcionament: «SEGUNDO, apartado a) [...] el agua vendida se verificará mediante la colocación de un *dado* en el punto que señalen o determinen los vendedores». Què significa aquest concepte de *dado*? De la informació del Sr. Novell s'obté que: un *dau* és un element que es col·locava a l'entrada de la canonada, el qual consistia en una galga d'un determinat diàmetre, que oferia una secció precisa i mesurada, perquè, a la pressió amb què circulava l'aigua, permetia el pas d'un cabal determinat en un nombre d'hores. És a dir, que equivalia als comptadors, però al revés, ja que «por cuyo *dado* pasará en el transcurso de doce horas diarias, es decir desde las ocho de la mañana hasta las ocho de la noche, la cantidad de agua vendida» aclararia el contracte de la ploma d'aigua, que en el nostre cas era de 150 litres.

Uns altres amics, com ara Andrés Mallebrera o Francisco Candela, em van facilitar còpia de rebuts de la ploma, o de mitja ploma, respectivament.

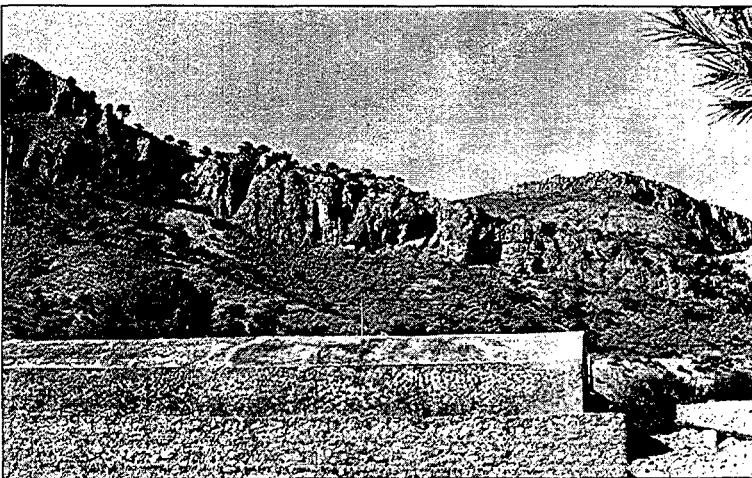
Fins a l'acabament del servei en la primera meitat de la dècada dels cinquanta del segle passat, molts van ser els avatars de la Companyia,

³⁸ Veg. annex II: «Ploma d'Aigua de la Societat Aguas de la Alcoraya».

però no vull acabar aquesta aproximació sense donar a conèixer, de manera molt ràpida, les línies generals del recorregut de la conducció des de l'Alcoraia fins a Elx, com també dels dipòsits d'Altabix.

LA CONDUCCIÓ I ELS DIPÒSITS

El brollador, ubicat a $38^{\circ} 22' 50'' \text{N}$ i $0^{\circ} 38' \text{O}$, abocava les seues aigües en uns dipòsits que existeixen a la falda de la serra de les Àligues, en la seua vessant sud. Situats a uns 240 metres d'alçada, i amb una direcció inicial ESE, vam baixar, amb un elevat desnivell de més de 30 m en poc més d'un quilòmetre, fins a l'eixida del nucli urbà, en l'encreuament amb l'antic camí del Rebolledo, on trobem un cub de maçoneria (*mineta* o *llumbrera* l'anomenen els veïns). Creuant l'enorme finca de la Coronela, travessa l'autovia de Madrid a dos quilòmetres a l'oest del Rebolledo, per a entrar en la partida de Santa Anna, ja al municipi d'Elx. Travessa les llomes que donen accés a una ampla planície abans de trobar-se amb el pas entre el Monte Ripoll (serra Llarga), per l'esquerra, en direcció a Elx, i la serra dels Cremats, a la dreta, enfront de la finca el Polioll, un encreuament que realitza subterràniament i del qual queda com a vestigi un altre cub de maçoneria, per l'interior del qual, que baixa uns 7 o 8 metres, s'accedia a la corba per on circulava la canonada. Segueix el camí, ja a la partida de les Salades, i en les vores s'aprecia l'obra de suport de la canonada adossada a aquest, fins i tot en queda un altre vestigi que és un petit aqüeducte (construït amb la tècnica de mur en sec) que salva un encallament i en què es pot observar un tros de canonada de fossa al descobert. En aquest tram i paral·lel a l'actual carretera, al fons del barranc es descobreixen les rodades dels carros que van circular per l'antic camí.

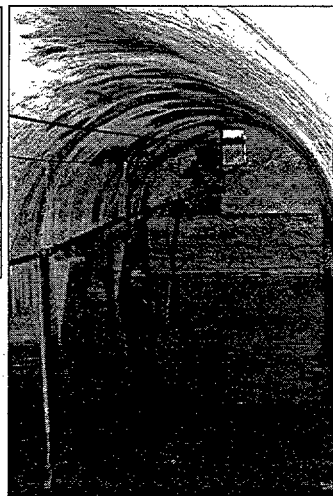
La coberta de voltes dels dipòsits del brollador. L'Alcoraia (Serra de les Àligues).

Des d'ací es dirigeix, sense perdre cota, cap a l'extrem oriental de la serra Grossa, i la recorre per la vessant sud en direcció oest. Segueix la trajectòria cap al barranc de la Regalíssia (o del Grifo), que salva mitjançant un sífó situat darrere de la finca de Leguei, per a aparèixer al camí de Castella, enfront de la fàbrica d'àrids MAVIKE.

Continua en direcció a Elx per la vora dreta, seguint l'antic traçat del camí que s'endinsa en direcció a Bonavista, cap al camí de Ferriol. Salva el barranc de Sant Antoni per un arc (avui dessemblant) i acaba en els dipòsits.³⁹ Per a recuperar aquest trajecte, avui molt alterat, he comptat amb l'amable col·laboració del Sr. Bartolomé Antón i dels Srs. Jaime i Diego Campello, grans coneixedors de la zona.

Els dipòsits mereixen una atenció especial. Una vegada recuperats els plànols amb la inestimable col·laboració de l'arquitecta tècnica Susana Pérez, i els seus aclariments tècnics, puc indicar que ens trobem davant d'una obra feta amb interès de ser perpetuada. Malgrat els cent anys transcorreguts des de la seua construcció, i de més de cinquanta anys sense cap atenció envers el seu manteniment, es troben en un estat –deplorable per l'ús a què han estat sotmesos– raonablement bo. Però vegem les seues característiques.

Mineta de l'Alcoraia i interior d'una de les voltes dels dipòsits en l'Alcoraia.

Externament, presenten dos cossos amb forma quadrada situats a cada costat d'unes casetes –la del Nord per a entrada de la conducció i la del Sud, origen de l'eixida de l'aigua cap a la ciutat– que els separen uns 75 centímetres. Les façanes, tant la frontal com la posterior, presenten una terminació acurada i d'una tipologia que, segons el criteri

³⁹ Veg. annex III: mapa del recorregut reconstruït per l'autor. Base: mapa provincial *El País*. IGN, NIPO: 162-94-008-7.

d'Adrián Espí, catedràtic d'Art Modern i Contemporani de la Universitat d'Alacant, podria enquadrar-se en l'estil «modernista geomètric anglés», una opinió que resulta prou raonable si tenim en compte la data de la seua realització. Cadascun d'aquests cossos mostra tres naus voltades rematades, en les seues arestes semicirculars exteriors amb un teginat de rajoles ceràmiques.

En el llenç de paret de la façana de la volta central de cada cos ens trobem amb una porta d'accés que permet, a través d'una escala, baixar fins al fons del depòsit (les restes de l'escala situada en el depòsit Oest presenta també característiques volutes modernistes en el seu passamans). En els llenços laterals de la façana i del fons s'obrin els buits d'unes finestres d'aireig amb enreixat de volutes modernistes.

L'interior dels depòsits correspon a les tres voltes de canó en cada cos, realitzades amb raseta ceràmica i argamassa, al més pur estil romà, amb un diàmetre de 3,75 metres i recolzades, longitudinalment, sobre arqueria rebaixada que està suportada per pilars de rajoles aparellada i rematada per una imposta constituïda per una peça carreu d'arrancada, amb forma prismàtica, de base trapezoïdal.

Els arcs rebaixats, que divideixen longitudinalment els depòsits en sentit nord-sud en les tres naus de què consten, cobreixen una longitud de 13,75 metres. Tenen una llum de 2 metres i una alçada sobre el fons de 3,50 metres. El radi amb què es va construir la cimbra és d'1,20 metres. La part subterrània dels depòsits té una profunditat de 4 metres.⁴⁰

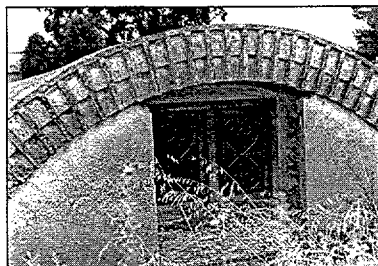
A la façana principal de la caseta de distribució observem que, rematant la teulada, construït amb teula plana i a dosaiçgues, s'observa el teginat realitzat amb rajola ceràmica, igual que al lllindar de la porta d'entrada, arquejat lleugerament.

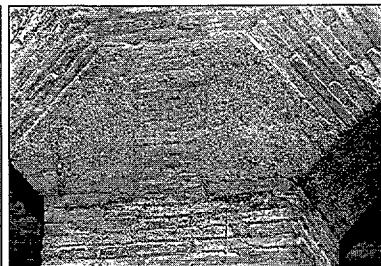
Frontal de la caseta de distribució.

⁴⁰ Veg. annex iv: plànols reconstruïts el 2002 per l'arquitecta tècnica Susana Pérez.

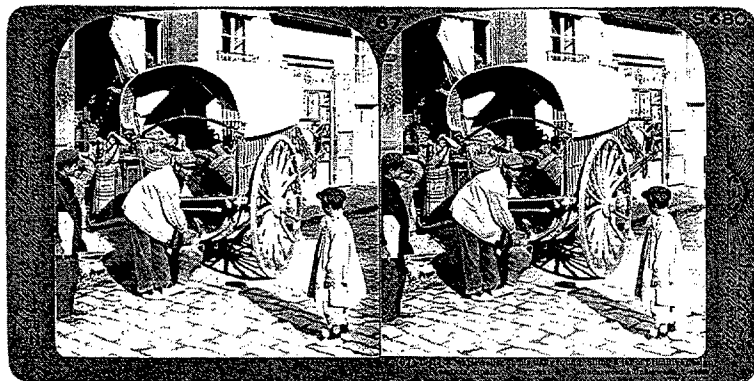
Detall del teginat amb rasilla ceràmica de les voltes dels dipòsits d'Altavix.

Peça carreu d'arrancada, amb forma prismàtica de base trapezoïdal, a l'interior dels dipòsits d'Altavix.

CONCLUSIÓ

El fet que, avui dia, obrir l'aixeta siga un acte normal a la nostra ciutat, hem vist que té una vida molt curta. Tan sols cinquanta anys ens separen d'anar a buscar aigua a la font o bé traure-la de l'aljub amb poals. En aquells moments cada gota tenia un gran valor: xiquets o xiquetes que anaven a la font a fer cua; aiguadors que, carregats amb una carretó, portaven els cànters fins a les cases per uns pocs cèntims més; aiguadors de major envergadura que, amb la seua rècua de mules, arrossegaven l'enorme bóta plena d'aigua que descarregaven en els buits aljubs durant els períodes de sequera, etc.

Postal estereocòpica d'un aiguador en els carrers de València a començament del segle xx. Col·lecció José A. Carrasco.

És bon moment per a tornar a valorar la riquesa del líquid element a la nostra ciutat i que tots els ciutadans i les ciutadanes prenguem consciència del seu valor per educar els nostres fills, els ciutadans i les ciutadanes de demà, que l'aigua no naix de l'aixeta, sinó que és el resultat d'unes grans inversions i que l'aigua que usem actualment és fruit d'unes decisions

polítiques del passat, però d'unes inequívocues voluntats de solidaritat del present i del futur del municipi alacantí de Villena i de la nostra veïna Comunitat de la Manxa, a través de la Mancomunitat dels Canals del Taibilla, però aquesta és una altra part de la història de l'aigua a Elx que es porta a la realitat en els anys cinquanta del segle xx.

Xiquets i xiquetes omplint cànters en la font de "la rambleta", al costat del pont Vell, al voltant de 1930. Col·lecció de José A. Carrasco.

La idea inicial del treball, d'alguna forma ha conclòs complint en bona part els seus objectius, com ara l'intent de conèixer el camí que seguia la conducció, perquè, si bé és cert que en queden pocs vestigis visibles, on no en queden hem recorregut a la memòria de persones coneixedores de l'entorn, com ara José Vicente, Bartolomé Antón, Jaime i Diego Campello, Antonio Bonmatí, etc.

Una altra finalitat, indicada amb claredat des de les primeres línies, ha estat donar a conèixer els dipòsits existents al camí de Castella, el qual considere que arribarà a totes les persones que lligen aquestes línies. La possibilitat de preservar-los per al futur com a testimonis d'un fet d'envergadura en un dels aspectes de la transformació moderna de la ciutat, queda a mans dels poders públics i del seu desig de fer-ho.

I amb l'aportació, tant documental com gràfica, aconseguida amb la inestimable col·laboració de molts altres veïns d'Elx, que han contribuït facilitant l'accés als seus arxius fotogràfics, com també als seus records i vivències d'una ciutat que estava fent-se a si mateixa en els inicis del segle xx. A totes aquests persones, les meues més expressives gràcies.

BIBLIOGRAFIA

- AD, *Aguas de Alicante. 100 años*, Alacant, 1999.
- CAVANILLES, Antoni J., *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia* vol. II, Madrid, 1795 (ed. facsímil Artes Gráficas Soler, València, 1972).
- FRAU VICENTE, Jaime J., «Els depòsits d'aigua de L'Alcoraia», *La Verdad*, Múrcia, 22-IX-2002.
- GARCÍA GARIJO, Eneida, «La Alcoraya: Un espacio agrícola y vial», *Shark al-Andalus*, 4 (1987), p. 153-154.
- IBARRA RUÍZ, Pere, «La Festa» de Elche», *Las Provincias*, València, 9-VIII-1901, reproduït a *Nueva Illice*, Elx, 3-X-1920 (apud <http://www.lafesta.com/portal.htm>).
- NOVELL ANDINYAC, Feliu, *Guia del Museu de la Mina Vella* (inèdit).

FOTOGRAFIES

www.Terra/personal/jgonzalv/Historia.htm: 1.- Mapa S. XIII Hisn Laqant. Sra. Josefina Alonso: 3. Abeurador municipal al pont Vell; 5. Alcoraia de la plaça de la Mercé, 8. Alcoraia de la plaça del Salvador, començaments S. XX. Pintura per al calendari de transports «La Ruta Ibérica» d'Eduardo Rodríguez Samper.

Vídua del Sr. Antonio Martínez Maciá: 6. Bací del cantó del Dum-Dum.

Sr. Francisco Mateu: 7. Alcoraia de la plaça de Menéndez Pelayo (facsímil editat per Gáficas Punt i Ratlla).

Sr. José A. Carrasco: 29. Aiguador als carrers de València (estereoscòpica), 30. Prenent aigua a la font de «la rambleta».

Autor: 2. Vista general dels depòsits; 4. Depòsits al brollador l'Alcoraia; 9. Aqüeducte per damunt d'un abarrancament. Camí de les Salades 10. Galgues de la Ploma de Mataró. Museu de la Mina Vella de Vilassar de Mar (Barcelona) 12. La coberta de voltes dels depòsits del brollador. L'Alcoraia. Serra de Fontcaient al fons; 13. Interior d'una de les voltes dels depòsits a l'Alcoraia.; 14. Interior d'una de les voltes dels depòsits d'Altàbix; 15. Frontal de la caseta de distribució, 16. Detall del teginat amb rajola ceràmica de les voltes dels depòsits d'Altàbix; 17. Peça carreu d'arrancada, amb forma prismàtica de base trapezoïdal, a l'interior dels depòsits d'Altàbix; 18.

Francisco Candela: 11. Rebut de ploma d'aigua de l'Alcoraia.

AGRAÏMENTS

José Vicente Tarí m'informa de l'existència dels depòsits de l'aigua de l'Alcoraia.

La senyora Maria (que viatjava en l'autobús de la línia H) fou la primera a donar-me a conèixer l'existència de «la ploma d'aigua».

Luis Massó i Felipe Córdoba, de l'empresa Moldes JOFAN, que han facilitat a cada moment l'accés a les instal·lacions dels dipòsits d'Altavix.

Amb el Sr. Bartolomé Antón faig una visita pel camí de Santa Anna buscant el camí de la conducció.

Amb el Sr. Jaime Campello concrete alguns punts del camí de la conducció, sobretot el pas de la serra Grossa.

Francisco Candela em facilita la fotocòpia d'un rebut de mitja «ploma d'aigua».

Parle amb Manuel Peral sobre la possibilitat que en la documentació familiar pugui tenir «la ploma d'aigua». No la té però m'informa detalladament sobre com funcionava el procediment del servei.

Parle amb Andrés Serrano sobre la possibilitat que en la documentació familiar pugui tenir «la ploma d'aigua». No la té però m'informa d'alguns aspectes del servei.

Parle amb José Peral sobre la possibilitat que en la documentació familiar pugui tenir «la ploma d'aigua». No la té però s'ofereix a col·laborar en la recerca de la informació.

Pregunte Juan Salvador, que, per la seua relació amb temes de l'aigua, potser pugui aportar-me coneixements i contactes amb persones que puguin posseir informació sobre la «ploma d'aigua». S'interessa pel tema i em facilita adreces d'internet, entre les quals localitza La Mina Vella de Vilassar de Mar.

Andrés Mallebrera, que em facilita la fotocòpia d'un rebut de la «ploma d'aigua».

Magdalena Campello em facilita una còpia d'una «ploma d'aigua de l'Alcoraia».

Visite el Museu de la Mina Vella de Vilassar de Mar, i el Sr. Feliu Novell em facilita informació sobre la mesura de la «Ploma de Mataró», i altres elements usats en la distribució i mesura d'aigua en aquelles comarques.

Continue la investigació de la trajectòria de la conducció amb el Sr. Diego Campello.

El Sr. Antonio Bonmatí em facilita informació de l'escriptura en què figura la servitud respecte a la canonada de l'Alcoraia.

Fina Pérez (de la pastisseria Royal), que s'ofereix a fer d'investigadora del tema i per una d'aquelles casualitats de la vida, la Sra. Victoria García escolta que comenta a la meua germana Pepa Frau que està col·laborant en la recerca d'aquest document i decideix informar que té una «ploma d'aigua de l'Alcoraia» que li donà el seu avi, el Sr. Mayanes, en l'any 1948.

J. A. Carrasco, que em facilita algunes fotos d'important interès en l'evolució del servei de l'aigua: finals del segle XIX, 1902 i 1930.

Tiburcio Bustos, majoral de la finca «La Coronela», que em facilita l'accés i la localització de vestigis.

I, en general, als meus companys i amics que m'han ajudat en les traduccions o m'han orientat: Natí, Itza, Pere, Joaquim, Salvador, Assumpció... i a la meua dona i fills que m'hi han encoratjat.

ANNEX I

Inscripció en el Registre Mercantil d'Alacant de «The Elche Water Works C^o Ltd» (Full núm. 538 fól. 44):

«Sociedad anónima The Elche Water-Works Company Limited» Londres-Elche: 1ª Constitución: Los señores que a continuación con el domicilio se expresan, vecinos de la ciudad de Londres, llamados: J. S. Austen- Dashood E. C. Gerente de una sociedad fideicomisora: J. E. Gunyon- North Cray Foots Cray, Kent. Secretario de una Sociedad fideicomisora E.C. Smith – 1, Crichtons Romfor, caballero: P. J. V. Copern 201 Barry Road, Dulvich S.E., caballero: Simononands Varreston, Bromley Kent, caballero: R. L. Philipps 23 Birchin Lane E. C. Agente de seguros; y Harold T. Barnett, 48 Wathing Street E. C. Procurador, han constituido una sociedad anónima, con el domicilio en la ciudad de Londres, bajo la razón «The Elche Water Works Company Limited», con un capital de siete mil libras esterlinas, representado por siete mil acciones de una libra esterlina cada una, cuyo capital se podrá aumentar con nuevas emisiones y certificados de crédito, siendo el plazo o duración de la sociedad indeterminado, y su objeto el suministro de agua a la ciudad de Elche, adquiriendo al efecto las propiedades y derechos que pertenecieron a la compañía inglesa «The Alicante Water Works Company Limited» realizando las obras, construcciones y negocios, materiales, bienes y propiedades que fueran necesarios y se estimen convenientes, habiéndose ya realizado, referentes a dicho suministro de aguas, varios contratos entre esta sociedad y los señores Alfred William Ray, Alexander David Mac Laren, Johan Winfords Philipps, Jhon Soane Austen y la Compañía Premier Investment Limited, con arreglo a los Estatutos por que habrá de regirse, en los cuales se establece que el número de Directores Gerentes no será menor de tres ni mayor de cinco, designándose para tales cargos con las facultades en derecho necesarias para realizar toda clase de contratos, negocios y operaciones a Don Juan Llasera, vecino de Madrid a D. Lawrenn Richart Filips y Mr. Percy Cross, domiciliados en Londres, cuyos Directores convocaran las Juntas generales que hayan de celebrarse ordinarias y extraordinarias, redactando las correspondientes actas en los libros que al efectos se formen.

Los Señores al principio nombrados, han adquirido una acción cada uno, de las que se forman con el capital social quedando las restantes para ofrecerlas al público o cotizar las en establecimiento de crédito, según el acuerdo que tomen los Directores, los cuales acordarán también el reparto de dividendos pasivos entre los tenedores, los cuales vienen obligados al pago de dichos dividendos, quedando dichos Directores facultados para la venta de las acciones, llevándose

el correspondiente libro de transferencias. Anualmente se celebrará Junta General, y los acuerdos se tomarán por mayoría de votos, representando cada acción un voto, y el régimen administrativo de la compañía estará a cargo de una Junta Directiva o de Gobierno, la cual representará a la Sociedad, sin perjuicio de las facultades generales concedidas a los Directores Gerentes. Los beneficios se aplicarán en primer lugar al pago de los intereses de las obligaciones de la sociedad y el saldo se aplicará durante cinco años a un fondo de reserva transcurrido los cuales se aplicarán, tres cuartas partes del saldo a la amortización de los certificados de crédito que se emitan por la sociedad hasta veinte mil libras, resolviendo la Junta Directiva que en su día se elija el pago de los dividendos a los accionistas en proporción al capital representado por las acciones que posea cada uno practicándose anualmente la debida liquidación de cuentas y la renovación de cargos, si así se acordase en Junta General ordinaria, estableciéndose igualmente la facultad de los Directores para gestionar en España los asuntos en que tenga interés la Compañía, domiciliándola legalmente si fuere necesario en cualquier punto o provincia de la misma; a este efecto y por el referido Gerente Don Juan Llasera y Garrido, mayor de edad, viudo, vecino de Madrid, facultado por Don John Soane Austen, Don Laurence Richart Filippis y Don Harold Thomas Bornet, en calidad de Directores los primeros y Secretario el último de la Sociedad «The Elche Water Works Company Limited», según el poder que se referirá, se ha solicitado establecer el domicilio legal de la Compañía en la ciudad de Elche con el objeto de suministrar a la misma agua potable, y en sus días emprender, si lo creyere conveniente cualquiera de los negocios a los que se refieren los Estatutos y Reglamentos mencionados, empezando a funcionar el día primero de Septiembre del corriente año, a cuyo efecto y considerando bien definida la personalidad [f. 45] del solicitante se extiende esta inscripción para hacer constar el domicilio legal de la compañía «The Elche Water Works Company Limited» desde primero del mes de Septiembre próximo venidero en la expresada ciudad de Elche. Así resulta del acta de constitución de la referida compañía, celebrada por los señores al principio nombrados en Londres a catorce de Marzo último; del certificado fecha 31 de julio de este año, expedido por el Cónsul General de España en Londres, legalizada en Madrid por el Ministerio de Estado, haciendo constar que la mencionada sociedad, se halla constituida con arreglo a la legislación inglesa; de los estatutos por que se ha de regir dicha compañía, formalizados en Londres con fecha catorce de Marzo de este año; del certificado, librado en quince de Mayo próximo pasado por el Registrador de Sociedades Mercantiles de Londres, relativo a la incorporación a dicho Registro de la misma Sociedad los cuatro documentos debidamente legaliza-

dos por el Ministerio de Estado y traducidos á nuestro idioma por el Intérprete Jurado de esta plaza Don Francisco Raimundo y Aracil; del testimonio librado en Madrid a diez de Mayo próximo pasado por el Notario Don Francisco Moragas y Tejera, de los poderes conferidos a Don Juan Llásera a veinte y cuatro de Abril de este año por ante el Notario de Londres Don Alexander Ridgway, antes indicados y de una instancia suscrita por el mencionado Don Juan Llásera en el día dieciséis del mes actual, solicitando ésta inscripción en los términos ya consignados, cuyos documentos fueron presentados en este Registro, el día de ayer, dieciséis de Agosto á las once de la mañana, según resulta del asiento número ciento sesenta y cuatro, folio sesenta y cuatro del talonario de presentaciones número uno.- Pagado por el impuesto sobre Derechos Reales, dos mil trescientas noventa y seis pesetas y setenta y dos céntimos, en catorce del mes actual, según carta de pago número trescientas treinta y cuatro, que devuelvo al presentante. Y siendo todo lo dicho conforme con los documentos mencionados, firmo la presente en Alicante á diez y siete de Agosto de mil novecientos. Honos. Diez ptt^{as} n° 5 ab.

[firma il·legible.]

Poder: 2^a : Don John Soane Austen, Don Laurence Richard Philipps y Don Harold Thomas Barnett, en calidad de Directores los primeros y Secretario este último de la sociedad anónima denominada «Elche Water Works Company Limited» á que se refiere la inscripción primera que precede, incorporada al Registro de Sociedades con arreglo a la legislación inglesa, autorizados por acuerdo de la junta directiva, confieren poder a Don Juan Llásera, Director Gerente de la mencionada sociedad, para negociar con el Gobierno de España, Municipio de Elche, contratistas, propietarios y demás personas, corporaciones y entidades que convenga todo lo referente al suministro y conducción de las aguas de la Alcoraya a dicha ciudad de Elche, celebrando los contratos necesarios; para inscribir la sociedad en la forma prevenida por las leyes Españolas en los Registros que corresponda, firmando los documentos pertinentes, para otorgar toda clase de escrituras públicas y hacer que se inscriban a nombre de la compañía los bienes, propiedades, derechos y acciones que pertenecieron á Don Alfred Williams Ray y Alexander David Maclaren y para que represente á la sociedad en cuantos asuntos se deriven y tengan relación con el indicado abastecimiento de aguas. Todo lo referido consta del testimonio librado en la villa de Madrid a diez de Mayo último por el Notario de la misma Don Francisco Moragas del poder otorgado en Londres a veinte y cuatro de Abril de este año, ante el Notario Don Alexander RidgWay, cuyo documento debidamente legalizado, fué presentado en este Registro ayer a las once de la mañana según

resulta del asiento número ciento sesenta y cuatro del talonario de presentación número uno. Y siendo todo lo dicho conforme con los documentos mencionados, firmo la presente en Alicante a diez y siete de Agosto de mil novecientos. Hons. tres ptas. n° 3 ab

[firma il·legible]

ANNEX II

Ploma d'aigua.

No 5 *No 111*

AGUAS DE LA ALCORAYA

Contrato de compra-venta

DE

UNA PLUMA DE AGUA

Fecha = *9 junio 1931*

Precio = *800 pesetas*

Cantidad de agua = *150 litros diarios*

Vendedor = *Dos Manuel Gómez, Don Joaquín Román E.C.M., Don Vicente Saurano y Don Leopoldo González*

Comprador = *Don Mariano Sánchez Rojas y familia*

Situación de la pluma = *en la fachada de la casa calle Comisario,*

m. 2, a 1'00 m. altura sobre el suelo = en la misma portilla, Comisario, 26.

2o = 12-1936 = hoy en el zaguan de la casa calle de Canals, número 26, a

33a. metro de altura sobre el suelo.

1-6-1936 = hoy en la fachada de la casa calle de Canals, número 6, a 360 m.

1er. de altura sobre el suelo.

15-5-1936 = hoy en la fachada de la casa calle de F. Lucas Rodríguez, número 13, a 4'00 metros de altura sobre el suelo.

ELCHE

IMP. YDA. DE P. SEGARRA, ELCHE

No. 1111

AGUAS DE LA ALCORAYA

En la Ciudad de Elche a veinte de junio de 1921

REUNIDOS los Señores Don Leopoldo González Serrano, Don Vicente Sansano Fenoll, Don Manuel Gómez Valdivia y Don Joaquín Román Bañón, los tres primeros por su propio derecho y el último en representación de la sociedad «Hijos de Viuda de J. Maciá», todos ellos mayores de edad, casados, propietarios y vecinos de esta Ciudad; y Don Mariano Alcázar Rojas e Herra, mayor de edad, casado, propietario y vecino de esta Ciudad los cuatro primeros DICEN:

PRIMERO. Que son dueños de las aguas que produce la mina Enriquetá, que lleva el número doscientos ochenta y seis de expediente, y fué concedida en título expedido el trece de Julio de mil ochocientos ochenta y uno, inscrito en el registro de la propiedad al tomo doscientos sesenta y dos, folio ciento ventiocho, finca número diez mil doscientos siete, inscripción novena; la cual, en unión de otras propiedades, adquirieron por escritura otorgada ante el Notario de esta Ciudad D. Juan Ferrer Orts en diez y siete de Junio de mil novecientos diez y ocho, debidamente inscrita en el Registro de la Propiedad de Alicante, en cuyo término, partida de la Alcoraya, radica la indicada mina.

SEGUNDO. Que venden a Don Mariano Alcázar Rojas e Herra, viudo de cincuenta litros diarios de dicha agua, por precio de catorce pesetas, que reciben en este acto a toda su satisfacción, y con las siguientes estipulaciones:

a) La entrega de los ocho cincuenta litros de agua vendida se verificará mediante la colocación de un dado en el punto que señalen o determinen los vendedores, por cuyo dado pasará en el transcurso de doce horas diarias, o sea desde las ocho de la mañana hasta las ocho de la noche, la cantidad de agua vendida. Para evitar toda duda se hace constar expresamente que los vendedores se comprometen y obligan a entregar en el dado el agua vendida, declinando toda responsabilidad por la disminución que pueda sufrir ya fuera del mismo.

b) Todos los gastos que ocasione el tubo conductor desde la cañería hasta el punto o edificio en que el comprador Don Mariano Alcázar Rojas e Herra

quiera utilizar el agua adquirida, así como los que origine la distribución de la misma en el sitio de su empleo, serán de cuenta de este último. Los motivados por el dado y su colocación serán de cargo de los vendedores.

c) La colocación del dado se hará por los empleados o dependientes que designen los

vendedores, en el sitio que estos marquen, y bajo la inmediata inspección de los mismos, o personas que ellos nombren; y los demás trabajos se realizarán por los operarios que quiera utilizar el comprador D. Mariano Sánchez Rojas e Plaza y bajo su responsabilidad.

d) Don Mariano Sánchez Rojas e Plaza podrá emplear el agua adquirida en los usos que quiera y en lugar o edificio que tenga por conveniente, distribuyéndola en éste a su comodidad, e igualmente podrá variarla de sitio o edificio, sin más limitación que haberla de tomar en el punto que determinen los vendedores; pero todos los gastos que ocasione la variante que se haga en la primitiva instalación, incluso, el valor del dado, y el importe de su nueva colocación, serán de cuenta del comprador.

e) Don Mariano Sánchez Rojas e Plaza tendrá derecho al disfrute del agua comprada mientras el manantial no sufra variación por accidentes geológicos, o casos de fuerza mayor, que nadie puede prever ni evitar.

f) Don Mariano Sánchez Rojas e Plaza satisfará un cánon de ocho pesetas anuales, pagadero por trimestres anticipados, o sea en primero de Enero, Abril, Julio y Octubre, a razón de dos pesetas cada trimestre: la falta de pago del cánon en un año dará facultad a los vendedores para suspender el servicio de agua, el cual será reanudado tan pronto se ponga al corriente en el mismo.

g) La suspensión del servicio por roturas o averías, no dará, en ningún caso, derecho al comprador para reclamación alguna.

h) La transmisión de esta propiedad, por cualquiera de los medios establecidos en derecho, no producirá efecto hasta que sea notificada a los vendedores por el nuevo propietario, con objeto de que no sufra interrupción la parte administrativa que a los mismos está confiada.

i) Una vez instalado el dado, todos los gastos que originen su reparación o revisión serán de cargo del comprador Don Mariano Sánchez Rojas e Plaza.

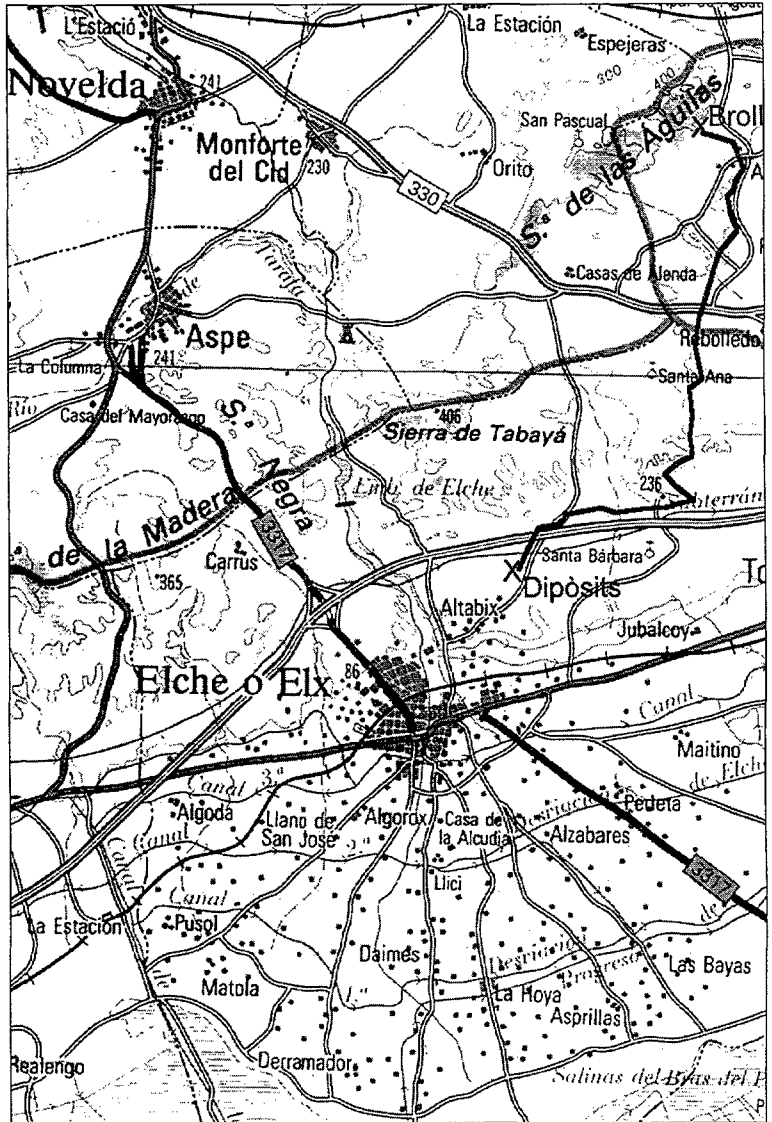
j) Los vendedores dueños de la mina Enriqueta, que produce el agua vendida, se reservan, como es natural, el derecho de ceder o transmitir la propiedad de aquella y las obligaciones derivadas de este documento para los mismos, sin más limitación que la de respetar el derecho establecido a favor del comprador en el presente contrato.

Tal es el contrato que celebran, aceptan y firman las partes, el cual se extiende por duplicado, quedando un ejemplar en poder de cada uno de los contratantes, y ambos obligados a su observancia y cumplimiento.

Marcosel Ganses Vicepresidente
Mariano S. Rojas Ignacio Yerralona

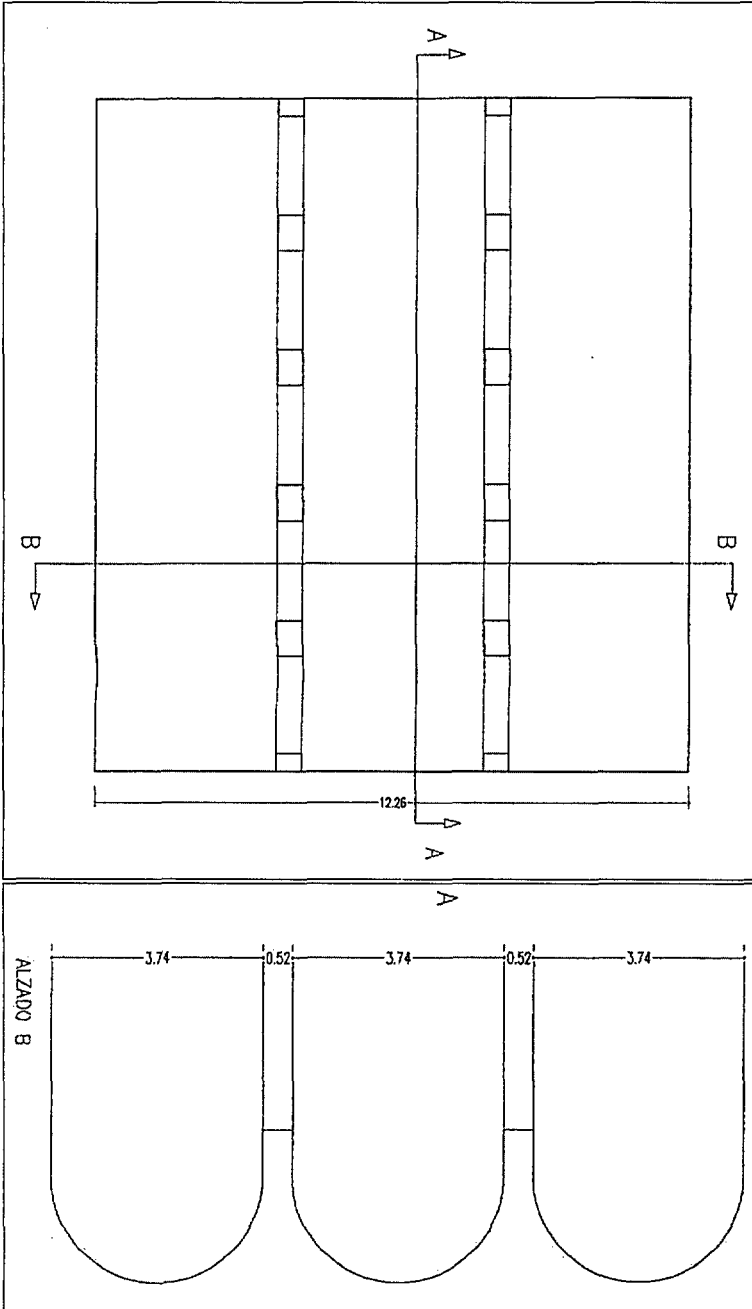
ANNEX III

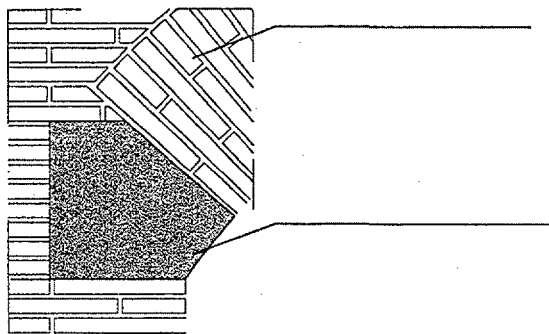
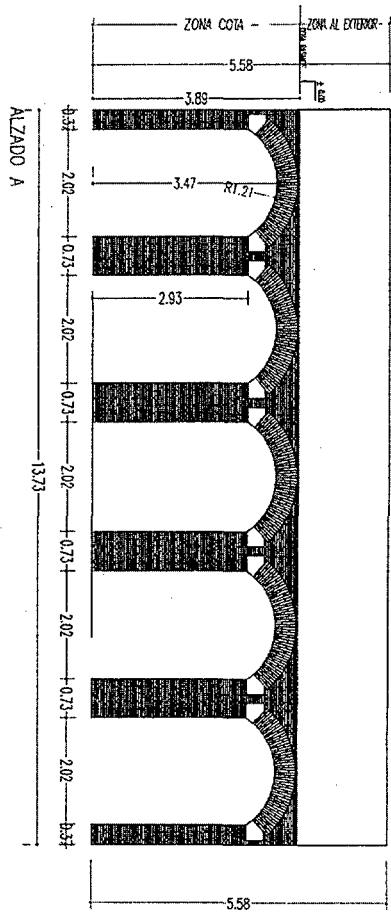
Mapa del recorregut de la conducció.

ANNEX IV

Plànols dels depòsits reconstruïts.

DETALL 1